

Ekonomik Sistemler Olarak Liberalizm ve Demokrasi*

Randall G. HOLCOMBE

73

Piyasa

Yirminci yüzyıla kadar ekonomi ve politika, *politik iktisat* başlığı altında incelenmiştir. Ondokuzuncu yüzyılda bu konu, David Ricardo (1817) ve John Stuart Mill (1848) tarafından *Politik İktisadın İlkeleri (Principles of Political Economy)* başlığı ile isimlendirilmiştir. Bu yüzyılın sonuna doğru alt disiplinler birbirlerinden ayrılmıştır. Ayrılmanın başlama noktasının Alfred Marshall'ın 1890 yılında yayınladığı *Ekonominin İlkeleri (Principles of Economics)* isimli eseri olduğu kabul edilmektedir. Yapılan tahlillerde ekonomi ve politika bilimleri kendi yollarında ayrı ayrı giderlerken, toplumların ekonomik sistemlerinin politik sistemlerinden bağımsız olduğu anlatılmak istenmiştir (sık sık açıkça da söylenmiştir). Ekonomistler ki ekonomik dengelerin karakteristiği ile gittikçe daha fazla meşgul olmaktadır- sanki bir ekonomik kurum grubu, her politik kurum grubu ile uyumluymuş gibi, politik kurumlardan bağımsız ekonomi teorileri geliştirmişlerdir. Ekonomi teorisyenleri çoğunlukla, politikaya tavsiyede bulunma amacı ile, durumu basitleştirici bir araç olarak diktatörlüğün var olması gereğini varsaymışlardır. İstisna sayılabilecek bir azınlık teorisyen grubuna göre muhayyel diktatör iyiliksever birisidir, refah arttırıcı politikaları tercih eder.¹

Bu makalede ekonomik modellerin arka plânında her zaman bir takım politik kurumların ima edildiğini, ekonomik ve politik kurumların birbirlerinden ayrı ve bağımsız ele alınmasıyla doğru tahlil yapılamayacağını ileri süreceğim. Ekonomik

1. Makro ekonomide, ekonomik dengenin zihinleri meşgul etmesi 1930'larda Keynesçi ekonomi ile başlamıştır. Keynesçi ekonominin amacı, ekonomik dengeyi düşük işsizlik ve düşük enflasyonla muhafaza edebilmek için gerekli maliye ve para politikalarını uygulamaktır. İyiliksever diktatör, bu amaca ulaşmak için talebi körükleyebilir. Mikro ekonomide ise ekonomik denge düşünceleri, modern refah ekonomilerini öne çıkarmıştır. Bu teorilerde ekonomiyi çşsiz ve kararlı Pareto-optimal denge şartlarını sağlamaktan uzak tutan her bir şey önemli bir hata olarak addedilmiştir. Bu bağlamda iyiliksever diktatör, bir takım düzenleyici vergiler ve benzeri ek önlemlerle, zaruri malların devlet tarafından üretilmesi ve buna benzer yöntemlerle piyasadaki olumsuzlukları düzeltmeye yönelik politikalar uygular.

ve politik kurumların tahlili için bir çerçeve belirleyeceğim ve bu çerçevede liberalizm ve demokrasinin siyasî sistemler olmaktan ziyade ekonomik sistemler olarak algılanması gerektiğini göstereceğim.

Yirminci yüzyılda ekonomik sistemler bir uçta saf kapitalizm, diğer uçta saf sosyalizm olmak üzere, bu iki sistem arasında gezinen oluşumlar olarak görülmüştür. Kapitalizm kaynakların bireysel mülkiyete, sosyalizm ise kaynakların kolektif mülkiyete ait olduğu anlamına gelmektedir. Karma ekonomiler bu iki ucun arasında bir yerdedir. Diğer tarafta politik sistemler de demokrasi ile diktatörlük arasında dolaşır. Ara politik sistemler- ki burada vatandaşlar, yönetimin kararlarında sınırlı söz sahibidirler- burada da vardır. Bu sınıflandırmada faşist sistem, kapitalist ekonomi ile politik diktatörlüğü birleştiren sistem olarak görülür. Bunun yanında İsveç modeli de sosyalizmi demokrasi ile birleştiren bir sistem olarak görülmektedir. Bu çerçeve içinde politik ve ekonomik sistemlerin karışımı yapılabilir ve bu sistemler her bileşimde birbirleriyle uyuturabilir. Bu tasnifi göz önüne alan Francis Fukuyama son zamanlarda “tarihin sonu” tezini ortaya koymuştur. Fukuyama bunu yaparken, liberal demokrasinin kendisini “insanî yönetimin nihaî biçimi” olarak, serbest piyasanın da kendisini ekonomik sistemin gelişim sürecinde ulaşılabilecek en üstün hedef olarak bina ettiğini ileri sürmüştür (1992, s.xi).

Bu makalede yapılan politik ve ekonomik sistem tahlilleri Fukuyama'nın vardığı sonuçlar üzerinde sorular ortaya koymaktadır. Önce politik sistemlerin ekonomik sistemler için temel oluşturduğunu, böylece hem liberal demokrasinin hem de serbest piyasanın aynı anda politik ve ekonomik sistemler olduklarını iddia edeceğim. Esas olarak bu sistemlerin politik ve ekonomik özellikleri birbirlerinden ayrılamaz. İkinci olarak da tarihin sonu fikrine karşı olduğumu açıklayacağım. Bunun için demokrasi ve piyasa ekonomisi arasında, kararlı bir sistemi sürdürmeyi zorlaştıran doğal bir gerilimin olduğunu göstereceğim. Özel olarak demokrasinin yükselmesi, liberalizm temelleri üzerine oturan serbest piyasa ekonomisinin sürdürülmesini mümkün kılar. Pek çok kişi bir ekonomik sistemin yönünün politik kurumlar tarafından belirlendiği fikrini ileri sürmüştür (Friedman 1962; Friedman and Friedman 1980; Schumpeter 1952; Usher 1992). Fakat liberalizm ve demokrasinin ekonomik olduğu kadar politik sistemler oldukları fikri, asla tam olarak geliştirilmemiştir.

Liberalizm ve Demokrasi

Liberalizm ve demokrasi arasındaki doğal gerilim, bunların politik sistemin farklı yönleri ile alakalı olmaları açısından bakıldığında, başlangıçta açıkça görülemeyebilir. Fakat bunların esasta birbirleriyle çatışma içinde oldukları fikri Jose Ortega Gasset tarafından açık biçimde ifade edilmiştir. Liberalizm terimini hürriyet hakkındaki düşüncelerine atf yaparak kullanan Ortega, aşağıdaki açıklamaları yapmıştır:

Liberalizm ve demokrasi, birbirleriyle herhangi bir ilişkisi içinde olmadan başlayan iki ayrı oluşum olarak karşımıza çıkmıştır ve bu zamana kadar gözlenen temayüllerine göre birbirlerine zıt anlamlarla sona erecektir. Demokrasi ve liberalizm, birbirlerinden tümüyle farklı soruların iki ayrı cevabıdır.

Demokrasi, “kamu gücünü kim icra etmelidir?” sorusunu “kamu gücünün icrası bir bütün olarak vatandaşlara aittir...” biçiminde cevaplandıracaktır.

Diğer tarafta liberalizm, “kamu gücünü kimin icra ettiğine bakılmaksızın, bu gücün sınırları ne olmalıdır?” sorusunu “kamu gücü ister bir kişi, isterse halk tarafından icra edilsin, mutlak olamaz; birey devletin müdahalesinin üzerinde ve ondan daha üstün haklara sahiptir” biçiminde cevaplayacaktır (1937, s.135).

Ortega şu noktaya işaret etmiştir: “İngiliz Devrimi liberalizmin; Fransız Devrimi demokrasinin açık birer örneğidir” (s. 128). Buna karşın, Amerikan Devrimi’nin amacı, Ortega’nın terimleri tanımladığı biçimiyle, hem demokrat hem de liberal bir hükümet yaratmaktır. Amerikan devriminin arka plânındaki felsefe liberalizmdir (Bailyn 1992). Kurucular, halkın tümünün tercihi ile yönlendirilen bir yönetimi andıracak bir demokrasi yaratmaktan açıkça uzak durmaya çalışmışlardır (Dietze, 1985, s.225, 257-69). Fakat bir kere bir yönetim kurulmuşsa birileri bunu yürütmeye ve bu işi yürütmekle görevlendirilecek kişilerin seçimi demokratik bir işlemle yapılacaktır. Kurucuların inancına göre bu seçim aracı toplumu yönetici bir elitin kontrolü altına düşmekten korumak için en iyi fırsatı sunmaktadır. Buna rağmen kurucular, yönetimin başındaki kişiyi vatandaşların doğrudan etkilerinden yalıtmayı arzulamışlardır. Buna uygun olarak Anayasa, başlangıçta sadece Temsilciler Meclisi üyelerinin doğrudan halk tarafından seçilmesini öngörmüştür. Senatörler, yasama organı (meclis) tarafından seçilecektir. Başkan ise, yasama organı tarafından seçilecek bir ikinci seçmen grubundaki eğitim görmüş kişiler tarafından belirlenecektir. Yüce Divan üyelerini oluşturan hâkimler de başkan tarafından atanacaktır. Vatandaşlara doğrudan sorumlu olmayan bu yönetici memurların anayasal yetki sınırları içinde kalacakları kabul edilmiştir. Sadece Temsilciler Meclisi vatandaşlara yönetim faaliyetlerini doğrudan kontrol etme fırsatını sunmuştur. Böylece Anayasa, hürriyeti korumak, fakat demokrasiyi de geliştirmek için tasarlanmış olan sınırlı bir yönetim ortaya koymuştur.

Anayasanın uyarlanmasından bu yana geçen yüzyıllarda federal hükümetler vatandaşlardan gelen baskılara karşı sürekli artan bir sorumluluk altına girmiştir. İkinci seçmen heyeti uygulaması, hızla başkanın halk tarafından seçilmesi sistemine dönüşmüştür. Eyaletlerde yapılan ilk başkan seçiminde eyalet yasama organı, oluşan temayül gereği kendi seçmenini kendisi belirlemiştir (anayasal olarak geçerli bir yöntemdi); fakat 1820’lerden sonra eyaletlerin çoğu doğrudan başkan seçimi sistemine geçmiştir.² 1913 yılında onaylanan onyedinci anayasa değişikliği, senatörlerin doğrudan halk tarafından seçimini zorunlu kılmış ve Kurucular’ın amaçladıklarından çok daha fazla ölçüde federal hükümetleri demokratik baskılara açık hale getirmiştir. Bu gelişme liberalizmin aşınmasına ve halkın demokratik baskılarına tepki oluşturan kamu politikaları ile yerdeğıştirmesine yol açmıştır. Yüzeysel olarak liberalizm ve demokrasi, yönetimin iki farklı cephesi ile ilgili görünmektedir; fakat derine inildiğinde bunların daha yakın etkileşim içinde oldukları görülür.

2. Seçmen seçimi yöntemlerinin verileri için bkz; *U.S. Bureau of the Census*, 1975, s.1071.

Demokrasinin yükselmesinin bedelini liberalizm ödemektedir. Eğer demokrasi ve liberalizm farklı ise ve muhtemelen birbirleriyle örtüşmeyen politik kavramlarsa, farklı ekonomik anlamlara sahip olacaklardır.

Liberalizm ve Ekonomik Sistem

Bir ekonomik sistem olarak liberalizm düşüncesinin kaynağı politik liberalizmdir. John Locke'un haklar konusundaki fikirleri modern liberalizm kavramı için entellektüel bir altyapı oluşturmuştur. Bu da sonuçta Amerikan Devrimi için bir destek sağlamıştır.³ Amerikan devrimi sırasında liberalizm kavramı nispeten yeniydi. Bir fikrin önemini anlamak için, o fikrin genel olarak tanınmasından önceki yüzyıllardaki gelişmeleri izlemek gerekir. Ancak, modern anlamdaki liberalizm fikri, uygulamaya yönelik olarak, Amerikan Devrimi'nin yaklaşık bir yüzyıl öncesinde kurulan 1690, İngiliz hükümetine Locke tarafından sunulan bir teze dayanır.

Locke'tan önce insanlar, haklarını yönetimden aldıkları düşüncesini kabul ediyorlardı. Locke'un devrimci düşüncesi, insanların bahşedilmiş doğal haklara sahip oldukları ve yönetime düşen rolün bu hakları korumak olduğu idi. Locke, buna ek olarak, mülkiyet kavramı hakkındaki düşüncelerde de devrim yaptı. Onun düşüncesine göre, "doğal bir durumda mülkiyet sahipliği yoktur. İnsanlar ancak kendi emeklerini mal ile birleştirerek mülk sahibi olageldiler. Her bir insan önce kendisine sahiptir. Hiç kimse kendisi dışında bir şeye sahip değildir. Bedeni ile harcadığı emeğin ve eli ile yaptığı işlerin kendisine ait olduğu söylenebilir" ([1690] 1967, ikinci tez, Bölüm 5, par. 7). Bir kişi bir kere mülk sahibi olunca, bir başkasının bu mülke meşru yoldan sahip olabilmesi ancak sahibinin rızasıyla (satış, hediye, bağış gibi yollarla devretmesiyle) sağlanabilir.

Tezini Adam Smith'ten hemen hemen bir yüzyıl önce yazan Locke'un detaylı ve modern anlamda ekonomik tezler yazmış olmasını bekleyemeyiz. Bunun yanında, Locke'un politika felsefesinin sadece liberalizme dayalı bir ekonomik sistemden fazlasını işaret ettiğini farketmiş olmamız da gerekir. Mülk sahipliğinin başlangıcını belirtmekle ve mülkiyet hakkının sosyal mutabakat ile korunan hakların ayrılmaz bir parçası olduğunu savunmakla Locke, yönetimden bağımsız (*laissez faire*) kapitalizmin kurumlarını savunuyordu.⁴ Bunun anlamı, diğer hakların olduğu kadar üretimin de kişisel mülk olduğu idi (bu tartışma, Karl Marx'ın aykırı entellektüel hareketini başlatmasından 150 yıl kadar önce sosyalizme karşı olan ve kapitalizmi savunan bir tartışma idi). Demokrasinin liberalizme karşı bir alternatif olarak ele alınması hususunda Locke'un savunması, herhangi bir tür

3. Locke'un etkilerinin önemi hakkında ikna edici argümanlar için bkz; Bailyn, 1992.

4. "Locke'un tanımlamaya çalıştığı gibi mülkiyet herşeyi kapsar. Hayat, hürriyet ve taşınmazlar mülkiyetin geniş anlamı içine girerler" (Friedrich, 1967, s.18).

5. Karen Vaughn, Locke'un kafasında bulunan mülkiyetin kullanılması üzerindeki bir tür çoğulcu kontrol düşüncesini incelemiş ve reddetmiştir (1980, s.98-100).

demokratik karar alma işlemine bağlı kalmaktan ziyade mülkiyet üzerindeki tasarrufun belirlenmesinde mülk sahibinin haklarını açıkça desteklemekteydi.⁵

Locke makalelerinde liberalizmi aynı anda hem ekonomik hem de politik sistem olarak tanımlamıştır. Gerçekte, Lockecu liberal ekonomik sistemin karakteristiği Lockecu politik sistemin karakteristiğinden çok daha açıktır. Locke'un ekonomik liberalizm hakkındaki görüşü özel mülkiyet fikrine dayanmaktadır. Doğal mülk sahipliği diye bir şey yoktur; bireyler kendi emeklerini tabiat ile birleştirerek mülk sahibi olabilirler. Ancak bu noktadan hareketle mülkiyet sahipliği açık biçimde elde edilmiş olur. Başkalarının mülküne meşru yollardan sahip olmak isteyen bir kimse, bunu ancak gönüllü takas, hediye veya bağış yollarıyla yapabilir. Bireyin tam bir mülkiyet sahibi olabildiği serbest piyasa ekonomisi Amerikan Devrimi'ne açıkça öncülük eden liberalizm kavramının bir parçası idi. Liberalizm, onsekizinci yüzyıl entellektüellerinin kafasında politik bir sistem olduğu kadar ekonomik bir sistemdi de.

Amerikan Devrimi'nin entellektüel babaları, klâsik Yunan ve Roma yazarlarına aşina idiler. Onlardan az da olsa ilham almışlardı (Bailyn, 1992, s.22-24). Fakat bundan ziyade Avrupalı aydınlanmacı yazarları kaynak olarak aldılar. Bu yazarların içinde Locke, Montesquieu, Voltaire ve benzerleri sayılabilir. Fakat Devrimin en önemli kaynağı özlü felsefe tezleri değil, sömürgelerde yaygın olarak dağıtılan broşürlerdi. Bu broşürlerde klâsik yazarlara sık sık atf yapılmasına rağmen, atf yaptıkları hususlar genellikle klâsik yazarların fikirlerini tam olarak temsil etmekte uzak olan basit süslemelerdi (Bailyn, 1992). Sömürgeler için bu broşürleri yazarların pek çoğu ilhamlarını Avrupalı aydınlanmacı yazarlardan almışlardı.

Locke'un mülkiyet, kişisel haklar ve sosyal mutabakat düşünceleri Amerikan Devrimcileri için arka plânda bir entellektüel destek sağlamıştır. İlk defa 1720'de İngiltere'de basılan, sonraları baskıları sayısız defa tekrarlanan "Cato'nun Mektupları" devrime sebep olan genel halk desteğini yaratmıştır. 1775'lerde Amerikan gazeteleri devrime destek veren ve karşı olan yazılarla dolmuş, matbaalar, liberalizmi destekleyen çok sayıda broşür basmaya yönelmişlerdi. Tarih boyunca vatandaşlar yönetimlerin hizmetçileri olarak görülmüşken, yönetimin vatandaşların hizmetçisi olması gerektiği yönündeki yeni fikirler, Amerikan devrimcileri arasında oldukça çok taraftar bulmuştu. Devrim, demokratik bir yönetim oluşturmayı değil, vatandaşların doğal haklarını koruyacak olan sınırlı bir yönetim oluşturmayı amaçlamıştır. Locke'cu esaslara dayanarak liberal bir ekonomik sistem oluşturmak ve bunu desteklemek amacı yanında liberal ekonomik sisteme kurumsal destek sağlamak için yeni bir yönetim tipi oluşturma eğilimi sergilenmiştir.

Ekonomik İnsan Politikası

Eğer ekonomik ve politik sistemler birbirlerinin ikizi yapılacaksa, özellikle ekonomistler için, yirminci yüzyıl ekonomik sistemlerinin altında yatan politik sistemlerin ne anlam taşıdığı üzerinde düşünmek gereklidir. Ekonominin politik ekonomiden ayrılmasının bir sonucu, ekonomik insan olarak karikatürleştirilen insan tipinin

ortaya çıkışıdır. Ekonomik insanın tek amacı, kazancını ve refahını en üst düzeye çıkarmaktır. Neoklâsik ekonominin en önemli öncü isimlerinden birisi olan C. E. Ferguson'un ifadesiyle "kısaca, bir tüketici, sınırlı geriliminin belirlediği çerçevede içinde, alış-verişlerini en üst düzeyde tatmin olacağı biçimde düzenler" (1969, s.28). Neoklâsik çerçevede (birkaç özel durum dışında) tatmin olmanın veya fayda sağlamanın, basitçe, tüketicinin tükettiği mal ve hizmetlerin miktarının bir fonksiyonu olduğu varsayılmıştır. Bu varsayıma göre tercih "az" yerine "çok" yönünde yapılacaktır; böylece ekonomik insanın amacı, mal ve hizmet tüketiminde maksimum fayda elde etmektir.

Ekonomik insanın bu karikatürü, ekonomist olmayan kişilerden gelen oldukça ciddi eleştirilerle karşılaştı. Çünkü bu karikatürde, herkesin sadece kendi tüketimini dikkate aldığı anlatılıyordu. Ekonomik insan materyalisttir; kendisinden başkasının durumunun ne olduğu onu ilgilendirmez; daha da önemlisi, kendi materyalist amaçlarını toplumun amaçlarından üstün tutar. Ekonomistler bu karikatürü, örneğin kamu malları teorilerinde ciddiye almışlardır. Bu teoriye göre halk, fırsat bulduğu anda bedava mal tüketmek için serbest yarışa girer. Sonuçta ortaya çıkan "piyasa başarısızlığını" düzeltmek için hükümetin müdahalesine gerek duyulacaktır.⁶ Fakat halk gerçekte ekonomistlerin varsayımlarında olduğu gibi bencil midir?

Kelman (1987)'in düşüncesine göre ekonomistlerin varsayımları bireylerin davranışlarını zehirleyerek kalıcı tahribatlar oluşturur. Ona göre insanlar özel sektörde refahı maksimum yapacak davranışları gösterirken kamu sektöründe kamu-ruhu sergileyecek tarzda davranırlar. Bu insanlar vatansevercesine oylarını kullanırlar, kanunlara uyarlar, vergilerini öderler, hatta yapmak zorunda olmadıkları durumda bile diğer kamu-ruhu taşıyan davranışlarını sürdürürler. Ekonomik insan varsayımının politik davranışa uygulanmasıyla yapılan halk tercihi tahlili, bu konuda çalışan kişiler daha az kamu-ruhu taşıyacak tarzda davranmaya götürür. Muhakkak ki, tam olarak kamu-ruhu taşımayan daha pek çok davranış vardır; herkesin oy kullandığı söylenemez, kamu kurumlarında üst yönetim pozisyonlarında yasal koruma altına alınmış pek çok kişi kanunlara tam uymaz. Mamafih, bütün bunlardan ötürü, daha çok kamu-ruhu taşıyan davranışların olması arzulanmaktadır ve belki de ekonomik insan bu ruhu taşımadığı için ayıplanmalıdır.

Doğrusu, pek çok ekonomistle birlikte Kelman'ın eleştirilerinde verilen ekonomik insan tanımlaması, neoklâsik ekonomi modellerine fiilen konu olan ekonomik insan tanımının belirgin biçimde dışına düşer, fakat (diğerlerini bir tarafa bırakarak) ekonomistler bu gerçeği nadiren farketmişlerdir. Çünkü bu ekonomistler neoklâsik çerçevenin esaslarını biçimlendirdiği dolaylı olarak varsayılan politik kurumları dikkate almamışlardır. Ekonomik insan, üretici ve tüketici olarak piyasa faaliyetleri içinde satın aldığı ve sattığı her şeyden daima mümkün olan en çok faydayı sağlamak ister. Fakat neoklâsik ekonomi çerçevesi içinde, oluşan piyasa fırsatları,

6. Neoklâsik kamu malları teorisi tam olarak Samuelson (1954)'in çalışmasında verilmiştir. Kamu malları teorisi daha genel biçimde piyasa başarısızlığı teorisinde birleştirilmiştir (Bator, 1958).

ekonomik insan için bu bağlamdaki tek tür fayda sağlama aracıdır. Bunu açıklamak için şu soruyu soralım: “Ekonomik insan eline geçen herhangi bir fırsatta bir sıçrama yapmak için en iyi arkadaşına sırtını dönecek midir?” Ortaya konulan model, bunu yapacağına ait bir ip ucu vermez; çünkü neoklâsik modelin tanımladığı insan başkalarıyla sadece alış-veriş aracılığı ile temas eder. Bir başka soru daha soralım: “Ekonomik insan güzel bir gün batımı (gurup) seyretmeyi ya da arkadaşlarıyla havadan-sudan sohbet etmeyi değersiz mi görür?” Buna verilecek cevap, “neoklâsik modelde ekonomik insanın yapabileceği tek şeyin alış-veriş ve bir üretim işleminde girdileri bir araya getirerek daha çok ürün elde etmektir” olacaktır. Kısaca, bu ekonomik insan modeli, insanlar-arası ilişkilere, estetiğe, hatta politikaya değil sadece üretim ve tüketim faaliyetlerine uygulanır.

Bunlara rağmen, neoklâsik model ekonomik insanın varsayılan politik davranışları hakkında bazı göstergeler sunar. Önce de belirttiği gibi, her bir ekonomik teori ya da model/dolaylı bir politik temele sahip olmalıdır. Neoklâsik modelin dayandığı dolaylı politik temel ise politik liberalizmin ekstrem bir versiyonudur. Herkes oluşan tüm fırsatlardan bütünüyle bilgilendirilir. Yapılan bu bilgilendirme, olabilecek sahtekârlığı veya yanlış bilgilendirmeleri kontrol eder. Bütün mülkiyet hakları net olarak tanımlıdır ve asla ihlâl edilmez.⁷ Çalma veya hak gaspı yoktur. Hiç kimse kanunları ihlâl etmez, suç sayılan davranışlarda bulunmaz.⁸ Bir ekonomik insan, bir başkasının malına ancak mutabakat sağladıkları bir ücret karşılığında sahip olabilir. Neoklâsik modelin esas şeklinde hükümet, polis ve mahkeme yoktur. Bunlara ihtiyaç duyulmaz; çünkü bütün haklar net biçimde tanımlanmıştır. Herkes başkalarının haklarına saygı gösterir.

Şurası açıktır; neoklâsik model, ekonomik insanın tek amacının mal ve hizmet tüketiminden maksimum fayda sağlamak olduğunu, fakat bunu da tamamıyla onurlu biçimde yaptığını varsayar. Ekonomik insan hile yapmaz, sahtecilikle uğraşmaz, fırsatlar ona uygun ortamı sunsa bile o çalmaz. Neoklâsik modelde sayısız fırsatlar oluşmalıdır; çünkü piyasa ekonomisi düzensizdir ve asayışı yoktur. Neoklâsik ekonominin politik altyapılarından birisi liberalizmdir. Bu oluşum içinde insan kaya sertliğindeki ilkelerin bir ögesidir. Eğer kamu sektörüne bu tür davranışın bir projeksiyonu yapılmış olsaydı, ekonomik insan sadece ilkeli bir insan olacaktı. Rüşvet olmayacaktı, kişisel çıkarlar için kamunun genel çıkarları kurban edilmeyecekti, politik skandallar olmayacaktı. Ekonomik insan, başkalarının haklarına saygı gösterdiği kadar kendi vatandaşlık sorumluluklarını da kabul etmelidir.

Tamamıyla ekonomik bir açıdan bakan bir kimse, neoklâsik ekonomi çerçevesinde politik kurumların olmadığını ileri sürebilir. Fakat bu doğru değildir. Mülki-

7. Neoklâsik çerçeve, genellikle mülkiyet haklarının net biçimde tanımlanmadığı durumların analizinde kullanılır. Fakat böyle durumlarda yetersiz tanımlandığı açıkça kabul edilmeyen bu varsayımların tanımı da aynen korunur. Örneğin bir kimse, hava kirliliği problemini, hava için mülkiyet haklarının net olarak tanımlanmadığı durum için inceleyebilir. Bu analizin arka plânındaki varsayım, hava hakkı dışındaki tüm mülkiyet haklarının net tanımlı olduğunu ve buna daima saygı gösterildiğini kabul eder.

8. Yine neoklâsik çerçeve suç analizi için kullanılmaktadır. Arka plânda olduğu varsayılan suç davranışları hariç, diğer neoklâsik varsayımlar değişmeden kalmıştır.

yet hakkı bir biçimde tanımlanmalıdır. Kaynakların nasıl dağıtılacağını belirlemek üzere birilerinin yetki (ve sorumluluğu) olması gerekir. Neoklâsik çerçeve varsayımlarını, insanların mal ve hizmetleri başkalarından ancak karşılıklı mutabık kalınan bir ücret ödeyerek satın alabilecekleri varsayımı kadar güçlü olan net tanımlı ve herkesin saygı gösterdiği özel mülkiyet hakları üzerine oturtur. Böylece, neoklâsik ekonomi çerçevesi liberalizmin politik temelleri üzerine sağlam biçimde bina edilmiştir. Standart neoklâsik model için zarurî olan esasları sağlaması nedeniyle liberalizm, ekonomik bir kavram olduğu kadar politik bir kavramdır da.

İlerleyen bu tartışmanın geldiği nokta, gerçek insan davranışını tanımlamaktan daha çok ekonomik insanın motivasyonlarının tamamıyla bencil olduğu hakkındaki söylenti balonunu patlatmaktır. Evet, varsayımlara göre onun alış-verişlerden en fazla menfaati sağlamaya çalıştığı doğrudur; ancak yine varsayımına göre bunu sadece en onurlu ve ilkeli tarzda (karşılıklı mutabakat sağlanan piyasa alış-verişi yoluyla) yapar. Eğer insanlar, kamu sektöründe de gerçekte neoklâsik modelin ekonomik insan davranışı olarak varsaydığı gibi davranıyor olsaydı, politika çok daha fazla sivil olacaktı. Ekonomik insan ekonomik ve politik hürriyet sınırları içinde faaliyet gösterir, başkalarının haklarına saygılıdır. Her ne kadar çoğu ekonomik modelin politik yönleri açıkça ortaya konmuş olmaktan ziyade dolaylı biçimde veriliyorsa da, ekonomik insan, ekonomik ve politik hürriyet sınırları içinde faaliyet gösterir, başkalarının haklarına saygılıdır. Sonuçları itibarıyla neoklâsik ekonomik model yukarıda verilen türden ilkeli davranışlara dayanır. Buna göre yirminci yüzyılın neoklâsik ekonomisi, John Locke'un öngördüğü ilkelerin aynısına dayalı olarak tanımlanan bir ekonomik sistemdir.

Bir Ekonomik Sistem Olarak Demokrasi

Demokrasinin ekonomik sistem olduğu fikri oldukça soyut bir fikirdir çünkü demokrasinin ekonomiye yol gösterebileceği çok sayıda kurum tipi tasarlanabilir. Locke'cu liberalizm görüşü, olabildiğince salt olan piyasa ekonomisini ifade eder. Bu ekonomide bütünüyle sahibinin kişisel tasarrufundaki bir mülkiyet söz konusudur. Liberal ekonomik sistemin alternatifi, bireysel mülk sahiplerinin mülklerinin tasarrufu hakkına sahip olmadığı bir sistemdir.

Geçen yüzyılda ekonomik liberalizme hayat veren kapitalizm, mülkiyetin kullanımı hakkının birey yerine tamamıyla toplum tarafından belirlendiği sosyalizmin karşısında olmuştur. Sosyalizmin bu konsepti tam açık olmayan, müphem bir konsepttir. Bir bireyin mülkiyet tasarrufu hakkında nasıl karar verdiğini anlayabiliriz; ancak toplum nasıl karar verebilir? Yirminci yüzyıl sosyalizminde bu soruya verilen güncel cevap "bir diktatör aracılığı ile" idi. Diktatör, diğer bireylerin sorumluluğunu üstlenmek veya görevi yürütmek üzere merkezî bir planlama bürokrasisi oluşturarak kaynakların tahsisini belirleyecektir. Her hâlükârda kolektif karar alma işlemi, diktatörü karar alma otoritesi olarak donatmak ve bir hiyerarşi temayülü içinde diktatörün aldığı kararların görevli memurlar tarafından yürütülmesini sağlamaktır.

Kavram olarak böyle bir sistem, kaynakların sahipliğinin bir tek kişiye verilmiş olduğu kapitalizmin bir türünün de var olmasına rağmen, sosyalizmden ziyade kapitalizme daha yakındır. Yirminci yüzyılda yaşanan tecrübeler göstermiştir ki, kendilerini sosyalist olarak tanımlayan ekonomiler kolektif mülk sahipliğinin hiçbir türüne sahip olmamışlardır. Kaynakların genel olarak nasıl tahsis edileceği hakkına politik liderlerin sahip olduğu bir yerde hiç kimsenin kendi şahsi servetleri dışında herhangi bir kaynağın kullanımı hakkında söyleyebildiği pek bir şey yoktur. Halkın kolektif olarak ekonomik kaynakların nasıl kullanılacağını belirleme hakkına sahip olacağı bir sistem sosyalizmin ruhuna daha yakın olacaktır. Bu fikir demokratik ekonomi sistemine işaret etmektedir.

Politik bir sistem olarak demokrasi, yönetimdeki liderlerin demokratik bir karar alma işlemi ile seçileceği anlamına gelir. Çoğu araştırmacının belirlediği gibi, eğer çoğunluğun gücü üzerine belirgin sınırlar konulmuşsa, politik demokrasi ekonomik liberalizmle birlikte var olacaktır.⁹ Fakat politik liderlerin seçimi kadar kaynak tahsisini belirlemede de demokratik karar almanın sağlanması için, demokrasi ayrıca ekonomik sisteme doğru da genişletilebilir. Gerçekte politik demokrasinin ekonomik demokrasi içinde gelişmeye doğal bir eğilimi olduğuna inanmak için geçerli nedenler vardır. Karl Polanyi'nin işaret ettiği gibi, "sosyalizm esas olarak bir endüstri medeniyetinde kendi kendisini düzenleyen piyasayı aşmak için bilinçli olarak onu demokratik toplumun emri altına koyan bir eğilimdir" (1944, s.244).

Bir ekonomik sistem olarak liberalizm, takasların gönüllü olarak yapıldığı, mülkiyet hakkına saygı duyulduğu ve bu hakkın teminat altına alındığı anlamına gelir. Fakat toplumda herkes, daha önce açıklanan ekonomik insan gibi aynı ilkelere sahip değildir. Buna bağlı olarak da bireysel mülkiyet hakkını güçlendirmek için bir hükümet ihtiyacı vardır. Hükümet, tek kişi bile istemiş olsa, liberalizmi korumak için kuvvet kullanır. Eğer bireyler, aralarındaki çatışmayı barışçı yollarla teskin edememişlerse, hükümet kendinde bulunan düzeltme gücünü kullanarak bu çatışmayı sakinleştirir. Hükümet, çatışmaları teskin etmede, bireysel mülkiyet haklarını tanımlamada ve güçlendirmede bireylerin davranışlarını düzenler. Yapacağı bu faaliyetlerin finansı için vergi toplar (ki bu vergiler ayrıca liberalizmi zayıflatıcı potansiyele sahiptir).

Politik kararlar demokratik yollardan alındığı zaman, hükümet çoğunluğa karşı son derece sorumlu olacaktır, böylece, sizi şaşırtmasın, politik işlemler yoluyla alınan kararlar ekonomik liberalizmi korumaktan ziyade çoğunluğa hizmet edecektir. Birleşik Devletler'de vergiler başlangıçta hükümet faaliyetlerinin finansmanı için toplanmaktaydı. Fakat iki yüzyıllık bir vergilendirme süresinden sonra bu vergilendirme sistemi öylesine bariz biçimde halka yeniden dağıtım haline gelmiştir ki sis-

9. Richard Auster ve Morris Silver (1979), devletin tekelci gücünü kontrol etmede demokrasinin bir yol olduğunu ileri sürmüşlerdir. Harold Demsetz (1968) ve Gordon Tullock (1965) piyasadaki ve politikadaki tekelci gücün kontrol edilebilmesi için tekelci olma rekabetine izin verilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir.

temin yeniden dağılımda oynadığı rol hakkında ciddi sorular artık sorulmaz olmuştur. Yirminci yüzyılın sonunda yaygın olarak bireylerin bile liberalizm savunucusu olmaları istenmeye başlanmıştır. Milton Friedman ve Alan Peacock gibi düşünürler vergi sisteminin halka yeniden dağıtım özelliğini öne çıkarıcı fikirleri ileri sürmüşlerdir.¹⁰ Dwight Lee (1989)'nin ileri sürdüğü gibi, neoklasik refah ekonomileri tarafından da tanımlandığı biçimde, hükümetlerin daha etkin kaynak tahsisindeki teorik potansiyellerine rağmen politik gerçek şudur; demokratik politika, politik gücü elinde tutanların kişisel menfaatleri için hükümetleri kaynak tahsisinde etkin olamamaya doğru sürükler.

Halkın kendi mülkünü kullanmada hangi haklara sahip olduğunu belirlerken, demokratik karar alma işlemi, liberalizmin ilkelerinden ziyade çoğunluğun arzusunun dikkate almaya yönelir; toprak kullanımı kesin biçimde düzenlenmiştir; iş sözleşmelerinin çoğu karakteristiği artık kanunlarla belirlenmiştir; bunun içinde bir işçiye ne kadar ödeneceği, yaptıkları işten işçilerin hangi menfaatleri elde edecekleri ve benzer hususlar bulunur. Hükümetler piyasaya sürülen ürünlerin özelliklerini kontrol eder. Bu kontroller örneğin ürünün izin verilen boyutlara uygunluğu, ürün üzerinde hangi bilgilerin bulunması gerektiği, nasıl kullanılacağı (hatta bu belirli mal ve hizmetlerin arzının yasaklanmasına kadar genişleyebilir) gibi hususlar üzerinde yapılır. Ekonomik liberalizm çoğunluğun arzusuna kurban edilmiştir.

Ekonomik demokrasinin ekonomik liberalizme göre avantajları tartışılabilir. Fakat her hâlükârda demokrasi, kaynak tahsisini çoğunluğun belirlediği bir ekonomik sistemdir. Çoğunluğun gücü, demokrasinin ekonomideki rolünün azaltılmasıyla yasal yollarla sınırlanabilir. Ancak hükümet harcamaları ve düzenlemeler genişledikçe, artarak büyüyen kaynak paylaşımı demokratik karar alma mekanizmaları ile sağlanacaktır. Tam liberal bir ekonomik sistem demokratik bir hükümete sahip olabilir; fakat demokrasinin rolü en aza indirilmiş olmalıdır. Ekonomik kaynakların tahsisinde demokrasinin fazla olması, daha az liberalizm demektir.

Mukayeseli Ekonomik Sistemler

Yirminci yüzyılın başlarında politik ekonomi, *ekonomi* ve *politik bilimler* olarak ikiye ayrıldıktan sonra, ekonomi kendi içinde çok sayıda uzmanlık alanlarına bölünmüştür. Bunlardan birisi *mukayeseli ekonomik sistemlerdir*. Bu yüzyılda dünyadaki politik bölünmeleri öğrenmek isteyen mukayeseli ekonomik sistemler uzmanları, politik yapıları büyük çapta bir tarafa bırakarak öncelikle kapitalist ve sosyalist ekonomiler arasındaki farklarla ilgilendiler. Bu uzmanlar kapitalist ekonomileri üretim araçlarının kişisel sahipliği ve kaynakların piyasa tarafından tahsisi ile karakterize etmişlerdir. Sosyalist ekonomiler ise üretim araçlarının kişisel sahipliğinin olmadığı sistemler olarak tanımlanmıştır.

Kapitalizm kavramının anlaşılması hayli kolay olmasına ve daha önce tartışılan

10. Negatif gelir vergisi önerileri için bkz; Friedman (1962, Bölüm 2). Geri dağılımlı vergilendirmenin daha kapsamlı bir savunması için bkz; Peacock (1997, Bölüm 6).

Locke'cu liberal ekonomi ile örtüşmesine rağmen, sosyalizm kavramı tamamıyla açık değildir. Bir kapitalist sistemde kişisel mülk sahipleri, ister tüketim malı, ister sermaye, isterse doğal kaynak olsun, sahibi oldukları varlıklarını nasıl kullanacaklarını belirleme gücüne sahiptirler. Sosyalist sistemde kaynak tahsis yöntemi belirsiz bırakılmıştır. Böyle bir bakış açısından sosyalizm tümüyle bir ekonomik sistem değildir; çünkü bir ekonomik sistem ekonomik kaynakların nasıl tahsis edileceğini belirlemek için bir mekanizmaya sahip olmalıdır.

Karl Marx, *Das Kapital*'de ve diğer yazılarında kapitalist sistemin çok fazla eleştirisini yapmıştır (kapitalizme bu ismi Marx vermiştir) ve üretim araçlarının kişisel sahipliğinin kaldırılmasını savunmuştur. Fakat yerine gelecek olan sosyalist sistemde kaynakların nasıl tahsis edileceğinin projesini vermemiştir. Böylece 1917'de, Sovyetler Birliği kurulduğu zaman, kurucular hangi ekonomik kurumları tasfiye edeceklerini biliyorlardı; fakat bunların yerini nelerin alacağı konusunda açık bir düşünceleri yoktu. Sovyetler Birliği kurulduktan kısa bir süre sonra Avusturya'lı ekonomist Ludwig von Mises, sosyalist ekonominin yürümeyeceği iddiasıyla sosyalizmi destekleyenlere meydan okudu. 1919'da Viyana Ekonomi Topluluğuna yaptığı bir konuşmada Mises, rasyonel ekonomi hesaplamaları ve buradan da rasyonel kaynak tahsisi için piyasa fiyatlarının gerekli olduğunu ileri sürdü. Dolayısıyla merkezden plânlanmış bir ekonomi başarısız olmaya mahkûmdur.¹¹

Sosyalizm fikrini destekleyen ekonomistler Mises'in meydan okumasını, üretim araçlarının kişisel mülkiyetinin olamayacağı, daha çok merkezî planlamacıların, piyasa fiyatlarının ve kaynaklarının piyasaca tahsisini taklit etmeye yöneleceği bir piyasa sosyalizmi teorisi geliştirerek cevaplamışlardır (Lange and Taylor, 1938; Lerner, 1944). Bununla Mises'in en büyük iddiasını çürüttüklerini ileri sürdüler. Eğer bunların argümanları doğrulanmış olsaydı, bir ekonomide üretim araçlarının sosyalist sahipliği ile piyasanın nasıl karşılıklı var olabileceklerini göstermiş olacaktı. Fakat Mises ve Hayek, piyasa sosyalizminin destekçilerinin, sosyalizme getirilen eleştirileri yanlış anladıklarını ve kaynakların akılcı tahsisinin, teoride bile olsa mümkün olamayacağını söyleyerek bunları cevaplamışlardır.

Piyasa sosyalistlerini ve aslında tüm sosyalizm tiplerini en acımasız eleştiren düşünür Hayek'ti. O, demokratik sosyalizmin işlemeyeceğini ve sosyalist devletlerin hepsinin eninde sonunda diktatörlüğe yöneleceğini iddia etmiştir (Hayek, 1944). Herkesin takdirini toplayan argümanlarını tamamlayıcı olarak, Hayek, 1945 yılında yazdığı makalesinde ekonomist meslektaşlarına sunduğu iddialarında, bir ekonomide kişilerin sahip olduğu ve birbirlerine aktardığı güncel ve yerel bilgilerin etkin kullanımıyla piyasanın başarıyla işletileceğini; fakat merkezî plânlama otoritesiyle etkin bilgi alış-verişinin yapılamayacağını söylemiştir. Piyasa, etkinliğini

11. Orijinali Almanca olan makale 1920'de basıldı. Mises bu konu üzerine yazmaya devam etti ve bunları 1922'de Almanca yazılmış bir kitapta topladı. Rothbard (1988) bu kitabın kısa bir özetini vermektedir. Mises'in sosyalizm hakkındaki fikirleri, İngilizce olarak *Planned Chaos* (1947) ve *Socialism* (1951) kitaplarında bulunmaktadır.

arttırmak, yeni ya da daha iyi mal ve hizmet sunmak, veya gerekli diğer yenilikleri yapmak için kişilerin kaynak kullanmadaki tasarrufuna izin vererek, güncel ve yerel geçerliliği olan bilgilerden yararlanır. Kişisel kazançlar ve kayıplar, kaynakların etkili tahsisinin ödüllendirilmesinde veya cezalandırılmasında hayati rol oynar. Sistemin yaşaması, ekonomik kaynakların kişisel mülkiyet altında olmasına bağlıdır.

Kaynaklara kamunun sahip olması, bunların etkin kullanımını birkaç açıdan engeller. *Öncelikle* kişisel mülk sahipliğinin aksine, alınan kararlardan doğan sonuçların ucu bu kararları alanlara dokunmayacaktır. Tipik olarak, ne alınan yanlış kararların cezaları ne de doğru kararların ödülleri onların umurundadır. Daha da kötüsü, yönetimin karar alıcıları doğru karar aldıkları için ödüllendirilmek yerine, sanki yanlış karar almak üzere görevlendirilmiş gibidirler. Bunun sonucunda, yönetimin merkezî karar alması, kişisel karar alma yönteminden çok daha az verimli olacaktır. Mises ve Hayek, yirminci yüzyıl ortalarında sosyalist hesaplama tartışmalarında piyasa ekonomisini savunurlarken bu fikirleri pek kabul görmemişti.¹² Gerçekte Mises'in ölüm yılı olan 1973'te Nobel ekonomi ödülü ile payelendirilen Paul Samuelson, her ne kadar Sovyetler Birliği'nde kişi başına düşen millî gelir Birleşik Devletler'deki gelirin yaklaşık yarısı idiyse de, kaynakların piyasadaki tahsisi üzerinde merkezî otoritenin üstünlüğünün Sovyetler'de daha hızlı bir büyüme oluşturduğunu ileri sürmüş ve bir projeksiyon yaparak, Sovyetlerin Birleşik Devletler'deki gelir düzeyini muhtemelen en erken 1990'da, daha emin bir tahminle 2010 yılında yakalayacağını ileri sürmüştü (1973, s.883).

Mukayeseli ekonomik sistemler öğrencileri gibi, piyasa sosyalizmi taraftarları da politik ve ekonomik sistemleri tamamıyla ayrı yapılar olarak algılamışlardır. Hatta, merkezî plânlamaya karşı serbest piyasa konusunu, kaynakların kollektif sahipliğine karşı kişisel sahipliği konusundan bağımsız düşünmüşlerdir. Buna karşın Mises ve Hayek, piyasa sisteminde Lockecu görüşü esas aldılar. Bu sistemin işleyişinin kişisel mülkiyete, mülkiyet haklarının korunmasına ve takasın serbest olmasına dayandığını savunmuşlardır. Bunların görüşüne göre, Locke'un tanımladığı biçimdeki serbest piyasa ekonomisi liberalizmi gerektirmektedir. Liberalizmden uzaklaşmak sosyalizme yaklaşmaktır. Politik ve ekonomik sistemler ayrılmaz şekilde birbirlerine bağlıdır.

Politik ve Ekonomik Sistemler

Buraya kadar yapılan tartışmalar şunu göstermiştir: Liberalizm ve demokrasinin sadece politik sistem olarak gözlenmesi temayülüne karşın, bunlar politik oldukları kadar ekonomik sistemlerdir de. Bunun ötesinde politik ve ekonomik sistemler birbirlerinden bağımsız incelenemezler. Yapılan standart tasniflere göre ekonomik sistem-

12. Kamu sektörünün karar alma mercii olmasının teşvik edilmesi üzerine derinlemesine yapılan bir analiz için bkz; Niskanen (1971). Hayek ile aynı tarafta olan ve sosyalizmin gerilemesiyle ilgili yeni bir analiz için bkz; Stiglitz 1994.

ler kapitalist ekonomilerden sosyalist ekonomilere doğru bir süreklilik gösterir; karma ekonomiler bunların arasında bir yerdedir. Politik sistemler ise demokrasiden diktatörlüğe uzanan farklı bir süreklilik arzederler. Şekil 1, iki boyutlu bir diyagramda gele-

neksel tasnifi göstermektedir. Yatay eksen kapitalizmden sosyalizme ekonomik sürekliliği temsil ederken, dikey eksen de diktatörlükten demokrasiye politik sürekliliği temsil etmektedir.

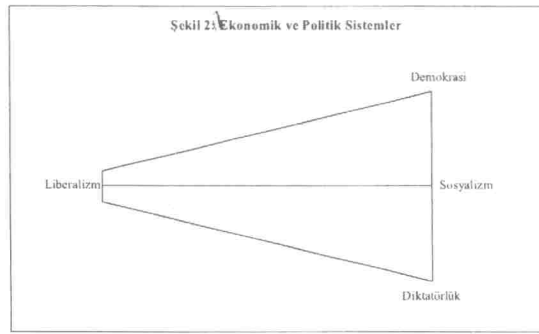
Yapılan bu geleneksel tasnifte politik ve ekonomik sistemler birbirlerinden bağımsız var olabilirler. Bu arada faşizm, bir kapitalist diktatörlük sistemi olarak karakterize edilmektedir; dolayısıyla şeklin sol alt tarafına yerleştirilmiştir.¹³ Yirminci yüzyılın komünist ülkeleri sosyalist diktatörlüklerdi. Bunlar şeklin sağ alt köşesine yerleştirilmişlerdir. İsveç gibi ülkeler demokratik sosyalizmin örneği olarak kabul edilirler (şeklin sağ üst köşesi). Fukuyama'nın bittiğini öne sürdüğü tarih, şeklin sol üst köşesinde, kapitalist demokrasilerle sona erer. Karma sistemler, bu şeklin sınırları içinde herhangi bir yere düşebilir. Bu tasnifi kullananların varsayımları şudur: Herhangi bir ekonomik sistem herhangi bir politik sistemle uyumludur.

Yukarıda verilen tasnifteki problem, kapitalizmin (yirminci yüzyıl neoklasik ekonomi teorileriyle dolaylı olarak belirlenen) ekstrem biçiminin, herhangi bir tip-te küçük bir hükümete sahip olması durumudur. Hükümet, vatandaşlarının haklarını korur ve vatandaşların birbirlerine karşı kuvvet kullanmalarını önler. Kaynak tahsisi piyasalar aracılığı ile gönüllü takas sonucunda yapılır. Bu oluşumda hem demokrasinin, hem de diktatörlüğün minimum bir rolü vardır. Belki de anarşizmin tabiatında var olduğu iddia edilen çatışmaları sakinleştirmek için minimum dü-

13. Örneğin Polanyi şöyle der: "Kördüğümün liberal kapitalizm tarafından ulaşılabilecek faşist çözümü, ekonomik ve politik sahalarda her ikisinde de bütün demokratik kurumların tasfiyesi bedeliyle ulaşılabilecek bir piyasa ekonomisi reformu olarak açıklanabilir. Böylece çökme tehlikesi içindeki bir ekonomik sistem yeniden canlandırılacaktır" (1944, s.237. Yazının orijinali italiktir). Fakat bu cümlelerden iki sayfa sonra Polanyi, faşizm kavramının bulanıklığını da gösterir: "Faşizm için kabul edilmiş bir kriter yoktu; bu kriterleri, gelenekleşmiş doktrinler de ortaya koymamıştır" (s.239). Reimann (1939), faşist ekonomiyi geniş ölçüde ücretlendirmeleri ve iş dünyasının hangi materyalleri kullanabileceğini dikte etmekle ve sıradan bir iş yapmak için bile bu işe izin vermek için rüşvet istemekle hükümetin geniş ölçüde iş piyasasını kontrol ettiğini sergilemiştir. Buna göre, gerçekte Alman faşizmi Şekil 1'de kapitalist diktatörlükten bir hayli farklı resmedilmişti.

zeyde bir devlet olacaktır, fakat bu minimum devlet kaynak tahsisinde hemen hemen hiçbir kontrol sağlayamaz. Şekil 2, politik ve ekonomik sistemler arasındaki ilişkinin daha iyi bir şemasını vermektedir.

Salt kapitalist sistem, Locke'un savunduğu gibi liberal ekonomik sisteme uyar. Buna göre yatay eksen üzerinde sosyalizm liberalizmin yerine konulabilir. Eğer anarko-kapitalizm (*anarcho-capitalism*) mümkün olsaydı, Şekil 2 ekonomi ekseninin liberal ucunda bir noktaya gelecekti. Eğer anarko-kapitalizm mümkün değilse, piyasa ekonomisinin işle-yebilmesi için vatandaşlarının haklarını korumak üzere gerekli olan küçük bir hükümet, Şekil 2'nin sol ucunda temsil edilecekti. Sol üstte, Amerika'nın kurucularının kafasındaki sınırlı demokrasi varken, sol altta da ekonomik modellerde çoğunlukla bir masal olarak süregelen iyiliksever diktatörlük olacaktı. Minimal devlet dörtgenin kısa kenarıyla, yani liberalizm-sosyalizm ekseninin liberal ucuyla temsil edilmiştir. Durumu bu biçimde diyagramlaştırmanın altında yatan düşünce, eğer bir liberal ekonomik sistem mevcutsa, demokrasi ve

diktatörlük için küçük bir yer olduğunu daha açık bir şekilde göstermektedir. Liberal bir toplumda alınan pek çok karar, herhangi bir kollektif karar alma tipinden ziyade, gönüllü takas biçiminde olacaktır.

Liberalizmden sosyalizme doğru gittikçe kaynak tahsisinde hükümetin potansiyel etki alanı artarak genişlemektedir. Şekil 2'de, bir toplum sağdan sola doğru giderken, kollektif karar alma yerini artan biçimde bireysel karara almaya bırakmaktadır. Böylece hem demokrasi, hem de diktatörlük için potansiyel alan artar. Şekil bu artışı göstermek üzere sağa doğru genişlemektedir. Önceden de belirtildiği gibi, sosyalizm, üretim araçlarının kollektif sahipliğine dayanmaktadır; fakat kaynak tahsisinde kullanılacak bir karar alma mekanizması tanımlamaz. Şekil 2'de gösterilen alternatifler diktatörlük ve demokrasidir. Şeklin sağındaki çizgi ile temsil edilen ekstrem sosyalizmde, salt demokrasi üstte temsil edilmiştir. Toplum demokrasiden uzaklaştıkça diktatörlüğün etki alanı şekilde altta gösterilen tam diktatörlük noktasına kadar genişler. Şekilde, sosyalizmden liberalizme doğru gidildikçe hem demokrasi, hem de diktatörlüğün potansiyel etki alanının azaldığı gözlenmektedir. Yirminci yüzyılda Doğu ve Batı blokları arasındaki ideolojik bölünme, Şekil 2'de en alttaki kısımda meydana geliyor olarak gösterilebilir (liberalizmden

diktatörlüğe bir süreklilik). Batılı kapitalist demokrasiler, bu sürekliliğin ekstrem liberal ucunda değildir; fakat bunlar liberal piyasa ve bireysel haklara korumalar getirmişlerdir. Doğu Bloku'nun komünist ülkeleri salt sosyalist ekonomilere sahip değillerdi; çünkü bunlar hem legal ekonominin bazı alanlarında hem de yeraltı ekonomisinde özel mülkiyet öğeleri içermekteydiler.

Gerçekte doğru alternatifler daha karmaşıktır. Bundan dolayı rekabetçi sistemleri diyagramın alt kısmında bir yerlere koyarak gösterebiliriz; fakat ideolojik mücadele yapanlar, milletlerin kendisinde var olan ekonomik ve politik seçeneklerin tabiatını asla kavrayamazlar. Bunun nedeni ekonomik sistemlerin kısmen karşılıklı bağımlı değil, bağımsız seçenekler olarak görülmesidir. Bu arada, diyagramın taban kısmında liberalizmden diktatörlüğe giden çizgide, milletlerin nereye konulacağı tartışmaları sürerken, Birleşik Devletler üstteki çizgi boyunca liberalizmden demokrasiye sürekli yürüyordu. Bu hareket olurken liberal sistem de, korunmakta olan kişisel mülkiyet hakkını aşındırafak kaynakların nasıl tahsis edileceğinin belirlenmesi üzerinde çoğunluğun artan hak iddiaları duyulmaya başlandı. Diyagramın sağ alt kısmında gösterildiği gibi, Birleşik Devletler sosyalist diktatörlüğe direnenek farkında olmadan, serbest piyasa tahsisi uygulamasının yok olması pahasına, kaynak tahsisini demokratik karar alma mekanizmalarıyla yaparak demokratik sosyalizme doğru kaydını (sağ üst köşe). Birbirlerine karşılıklı bağımlı olan ekonomik ve politik sistemlerin üzerinde yapılan bu basit analiz, yirminci yüzyılda yapılan bu konudaki akademik tartışmalarda baskın olan entellektüel paradigma ile zıtlık gösterir.

Kamu Tercihi

Kamu tercihinde kısımlar halinde yeni alt disiplinlerin oluşması, ekonominin politik mütalâalardan ayrıştırılmasını tersyüz etmiştir. Kamu tercihi yaklaşımı, kısaca tanımlanırsa, politik olayların incelenmesinde ekonomik araçların uygulanmasıdır. Kamu tercihi politik bilimlerde önemli bir şok meydana getirmiştir. Bunun nedeni, politik karar alma analizinde yeni metotlar sunmuş olmasıdır. Fakat ekonomi üzerindeki etkisi daha az olmuştur. Çünkü kamu tercihinin amacı, ekonomik ve politik sistemler hakkındaki fikirleri toparlamaktan ziyade politik karar alma üzerinde odaklanmaktır. Ekonomistler genel olarak kamu tercihinin donelerini kullanmışlardır; fakat ekonomik analiz hâlâ ekonomi ve politikanın birbirlerine bağımlılıklarını dikkate almadan yapılmaktadır. Sorgulamanın kapsamı, politik ve ekonomik sistemlerin ayrılmaz olduğunu fark ettiğimiz zaman farklı bir bakış açısına kayar ve ekonominin politik altyapısını doğrudan veya dolaylı yoldan dikkate almaksızın ekonomik faaliyetlerin tam bir analizini yapamayız.

Daha önce de belirtildiği gibi, yirminci yüzyıldaki neoklasik ekonominin metodolojisi liberal bir politik sistemi gizliden vücuda getirdi. Yirminci yüzyılda Birleşik Devletler ekonomisi ise, artan hızla liberal ekonomi sisteminden demokratik ekonomi sistemine kaydını. Ekonomistler, serbest piyasanın görünmez elinin kaynakları nasıl tahsis ettiğini oldukça iyi anlamaktadırlar; fakat demokratik karar alma

mekanizmalarının bunu nasıl yaptığını pek iyi anlayamamaktadırlar. Kamu Tercih Okulu'nun alt disiplinleri bunlara sınırlı kılavuzluk yapmıştır; ancak beklenildiği kadar yardımcı olamamıştır. Çünkü demokratik karar alma analizinin çoğu, çoğunluğun kararının bütünü içinde üyelerin bireysel tercihlerinin demokratik kurumlarca nasıl toparlandığı üzerinde odaklanmaktadır. Politik ve ekonomik sistemlerin etkileşimi sadece yüzeysel olarak incelenmiştir. Benim burada ileri sürdüğüm husus, ekonomik sistemlerin *sadece* işledikleri politik çevrelerin sınırları içinde doğru biçimde değerlendirilebileceğidir. Bu gerçeğin fark edilmesi, ekonomi açısından bakıldığında, politik ve ekonomik olaylar üzerinde yapılan çalışmaların birleştirilmesini teşvik etmektedir. Hâlihazırda kamu tercihini, politik olayların mütalâasında ekonomi araçlarının kullanımı olarak gözlemekteyiz. Fakat daha geniş bakıldığında bunu, politik sistemlerin ekonomik kaynakları nasıl tahsis ettiğinin mütalâası olarak göreceğiz.

Yirminci ve Yirmibirinci Yüzyıla Uygulamalar

Francis Fukuyama (1992) politik ve ekonomik sistemlerin gelişim sürecinin, liberal demokrasinin bir politik sistem olarak ve serbest piyasa ekonomisinin bir ekonomik sistem olarak öne çıkmasıyla son bulduğunu belirtmiştir. Benim yaptığım analizlere göre de, demokrasi politikası ile piyasa ekonomisi arasında tabii bir gerilim vardır. Bir millet daha çok demokratikleştikçe kaynakların tahsisinde piyasanın rolü azalacaktır. Kaynakların piyasa tarafından tahsis edilmesi ile, sıradan bir kaynak sahibi bu kaynağın kullanımını, başkalarının haklarını ihlâl etmeyecek sınırlamalar içinde belirleyebilir. Demokratik kaynak tahsisinde ise, sıradan bir kaynak sahibi bu kaynağı ancak içinde bulunduğu toplumun kolektif onayını alarak kullanabilir. Dolayısıyla artan demokrasi piyasa ekonomisi ile çatışır. Eğer liberal demokrasi politik bir sistem olma başarısını göstermişse ve serbest piyasa ekonomisi ulaşılabilir en üstün ekonomik sistem ise, gelecekte demokratik kaynak tahsisi ile bireylerce yapılan kaynak tahsisi arasındaki savaş sürebilir.

Bir ekonomik sistem olarak demokrasiye doğru olan yönelmeyi bazı somut örneklerle gösterebiliriz. Devlet yönetimleri, büyüyen yönetim mekanizmalarının ve toprak kullanımı plânlamasının merkezîleştirilmesine doğru hızla kayarken, kişisel mülk sahiplerinin gayrimenkuller üretme gücünü bazı politik işlemler yoluyla kamu tasarrufuna aktarmaktadır. Diğer bir örnek iş sözleşmeleridir. İş sözleşmelerinin maddeleri, işveren ve işçi arasındaki bireysel mutabakattan ziyade, kolektif faaliyetler tarafından dikte ettirilmektedir. Bireysel iş sözleşmelerinin demokratik olacak biçimdeki tasarımı, Birleşik Devletler'den çok daha fazla Avrupa ülkelerinin birçoğunda yapılmaktadır. Fakat dünya üzerindeki birçok yerde mevcut olan en az ücretle bile çalışma ihtiyacı gerçeğini, mandalaşmış çıkarları, işçi çıkarmaya getirilen sınırlamaları ve iş sözleşmelerinde demokratik yollarla belirlenen mandacı özellikleri bulabiliriz. Bir diğer örnek, piyasaya sürülen ürünlerin özelliklerindeki sınırlamalardır. Bazı ürünler tümüyle yasakla-

nırken, demokratik olan hükümetler ürünlerin özelliklerini yönetmeliklerle belirleyebilirler (otomobillerin güvenlik ekipmanları gibi); ürünlerde standart boyutlar belirleyebilirler (likör şişelerinin hükümetçe onaylanmış standart boyutlarda olması zorunluluğu gibi); bunun yanında bazı tüketicilerin bazı ürünleri elde etmelerine yasaklamalar getirilebilir (reçeteli ilaçlar gibi). Bunların yanında, bireyler arası takas şartlarını, bireysel seçimler yerine artan oranda demokratik karar alıcılar dikte ederler.

Ekonomik demokraside doğal bir çatışma ortaya çıkmaktadır. Piyasada yaptıkları takaslarda ve kendi kaynaklarını uygun gördükleri biçimde kullanmakta bireyler serbesttir. Gönüllü takas, bu takası yapan bütün tarafların oluruyla meydana gelir. Böylece çatışma en aza indirilir. Demokratik kaynak tahsisinde ise bazı kimseler kendi görüşlerini politik işlemler yoluyla başkalarına empoze etme konumundadırlar. İşte bu durum çatışma doğurur. Liberalizm ve demokrasi farklı ekonomik sistemlerdir. Birisindeki büyüme diğnerinin küçülmesi sonucunu doğurur. Birleşik Devletler kuruluşundan beri demokratiktir (Şekil 2’de üst kısma yakın yerlerde liberalizm demokrasi sürekliliğinde). Yirminci yüzyılda Amerika’lılar dünyayı geniş anlamda politik ekonomi açısından ziyade (Şekil 2), salt politik açıdan demokrasi ve diktatörlük arasındaki kavga olarak algıladılar (Şekil 1). Birleşik Devletler’in idaresi diktatörlük değil de demokrasi olduğundan, daha çok demokrasiye doğru olan baskılar kaçınılmaz şekilde liberalizmden uzaklaşmayı getirmiştir.

Yirminci yüzyılda ekonomik kaynakların kontrolünün diktatörlükler ve hükümetler tarafından birlikte yapılma eğilimi süregelirken, milletler eşzamanlı olarak liberalizm ve demokrasiye doğru kaydılar. Şekil 2’ye tekrar bakılırsa alt kısmın, (liberalizm-demokrasi eksenini), herhangi bir yerinde düşey doğrultudaki hareket liberalizmi sabit tutarken daha çok demokrasi oluşturur. Demokrasiye doğru bir kayma ve daha sınırlı bir hükümet, aynı anda liberalizmin ve demokrasinin her ikisini de arttırabilmektedir. Yirminci yüzyıl diktatörlükleri, merkezî plânlamalı ekonomiye sahip olmayı istedikleri için kaymalar Şekil 2’de sol üst kısma doğru yapılabilmıştır. Bunun sonucunda da, demokrasi ve liberalizmin daha çok örtüşüyor görünmelerine neden olmuştur. Yirmibirinci yüzyılın başında demokrasinin zaferi ile ülkeler şeklin üst kısmında liberalizm ve demokrasi arasındaki sürekliliği oluşturmuşlardır. Çoğu ülke için her ne kadar daha çok liberalizm ve daha çok demokrasi gerçekten daha önceden ulaşılabilir durumda ise de, şu anda, liberalizm ve demokrasi birbirleriyle doğrudan çatışma halindedir.

Tarihin kalan kısmında piyasa ekonomisi ve demokratik hükümetin birlikte barış içinde var olacakları görüşü, politik ve ekonomik sistemlerin birbirlerinden bağımsız oldukları fikrine dayanır. Aslında bu ikisi birbirlerine ayrılamaz biçimde bağlıdırlar. Yirminci yüzyıl, demokrasi ve diktatörlük arasında ideolojik bir savaş yaşadı. Şekil 1’e bakılırsa, bu durum salt politik bir olgu gibi görünebilir. Şekil 2, politik ve ekonomik sistemler arasındaki ilişkiyi daha iyi gösteriyor ise, yirminci yüzyılda demokrasinin yücelmesi bu ilişkiyi liberalizmle doğrudan ça-

tışma içine sürüklemiştir. Buna göre, yirminci yüzyıldaki demokrasi ve diktatörlük arasındaki kavga demokrasinin zaferi ile sonuçlanmıştır, dolayısıyla, sonucunda, yirmibirinci yüzyılda kavga, liberalizm ile demokrasi arasında olacaktır.

Kaynaklar

- Auster, Richard D ve Morris Silver. 1979. *The State as a Firm: Ekonomik Forces in Political Development*. Boston: Martinus Nijhoff.
- Bailyn, Bernard. 1992. *The Ideological Origins of American Revolution*. Enlarged ed. Cambridge, Mass.: Belknap.
- Bator, Francis M. 1958. "The Anatomy of Market Failure". *Quarterly Journal of Economics* 72 (Ağustos): 351-79.
- Demzets, Harold. 1968. "Why Regulate Utilities"? *Journal of Law and Economics* 11: 55-65
- Dietze, Gottfried. 1985. *Liberalism Proper and Proper Liberalism*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Ferguson, C. E. 1969. *Microeconomic Theory*. Rev. ed. Homewood, Ill.: Richard D. Irwin.
- Friedman, Milton. 1962. *Capitalism and Freedom*. Chicago: University of Chicago Press.
- Friedman, Milton ve Rose Friedman. 1980. *Free to Choose*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Friederic, Carl. 1967. *An Introduction to Political Theory*. New York: Harper and Row. Yeni kaynak Fukuyama, Francis. 1992. *The End of History and the Last Man*. New York: Free Press. Yeni kaynak Hayek, Friederich A. 1994. *The Road to Serfdom*. Chicago: University of Chicago Pres.
- _____. 1945. "The Use of Knowledge in Society". *American Economic Review* 35 (September): 519-30
- Kelman, Steven. 1987. "'Public Choice' and Public Spirit". *The Public Interest* 87 (Spring): 80-94.
- Lange, Oskar and Fred M. Taylor. 1938. *On The Economic Theory of Socialism*. Minneapolis: University Of Minnesota Press.
- Lee, Dwight R. 1989. "The Impossibility of a Desirable Minimal State". *Public Choice* 61: 277-84
- Lerner, Abba P. 1944. *The Economics of Control: Principles of Welfare Economics*. New York; Macmillan.
- Locke, John. [1960] 1967. *Two Treatises of Government*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Marshall, Alfred. [1980] 1920. *Principles of Economics: An Introductory Volume*. 8th ed. London: Macmillan.
- Marx, Karl. [1867] n.d. *Capital*. New York: Modern Library.
- Mill, John Stuart. [1848] 1896. *Principles of Political Economy*. 5th ed. New York: Appleton.
- Mises, Ludwig von. 1947. *Planned Chaos*. Irving-on-Hudson, Y.: Foundation for Economic Education.
- _____. [1922] 1951. *Socialism*. New Haven, Conn.: Yale Univeresity Press.
- Niskanen, William A. 1971. *Bureaucracy and Representative Government*. Chiago: Aldine-Atherton.
- Ortega y Gasset, Jose. 1937. *Invertebrate Spain*. Translated by Mildred Adams. New York: W. W. Norton.
- Peacock, Alan. 1997. *The Political Economy of Economic Freedom*. Cheltenham, Eng.: Edward Elgar.
- Polanyi, Karl. 1944. *The Great Transformation*. New York: Farrer and Rinehart.

- Reimann, Guenter. 1939. *The Vampire Economy: Doing Business under Fascism*. New York: Vanguard.
- Ricardo, David. [1817] 1912. *The Principles of Political Economy and Taxation*. London: J. M. Dent.
- Rothbard, Murray N. 1988. *Ludwig von Mises: Scholar, Creator, Hero*. Auburn, Ala.: Ludwig von Mises Institute.
- Samuelson, Paul A. 1954. *The Pure Theory of Public Expenditure*. *Review of Economics and Statistics* 36 (November): 387-89.
- _____. 1973. *Economics*. 9th ed. New York: McGraw-Hill.
- Schumpeter, Joseph A. 1950. *Capitalism, Socialism, and Democracy*. 3rd ed. New York: Harper and Row.
- Stiglitz, Joseph E. 1994. *Whither Socialism?* Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Tenchard, John ve Thomas Gordon. 1995. *Cato's Letters. Or, Essays on Liberty, Civil and Religious and Other Important Subject*. Indianapolis, Ind.: Liberty Fund.
- Tullock, Gordon. 1965. "Entry Barriers in Politis". *American Economic Review* 55 (March): 458-66.
- U.S. Bureau of the Census. 1975. *Historical Statistics of the United States, Colonial Times to 1970*. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office.
- Usher, Dan. 1992. *The Welfare Economics of Markets, Voting, and Predation*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Vaughn, Karen Iverson. 1980. *John Locke : Economist and Social Scientist*. Chiago: University of Chiago Press.

Çeviren: Recep Tapramaz

**The Independent Review*, v. VI, n.3, Kış 2002.